

ภาคผนวก ข
มหาเวทลสูตร
จากพระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๓๙

๓. มหาเวทลลสูตร

ว่าด้วยการสนทนาธรรมที่ทำให้เกิดปัญญา สูตรใหญ่

ปัญญากับวิญญาน

[๔๔๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถ-
บิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้นในเวลาเย็น ท่านพระมหาโกฏิฐิกะออกจากที่
หลีกเร้น^๑แล้ว เข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่
บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร

ท่านพระมหาโกฏิฐิกะครั้นนั่งเรียบร้อยแล้ว จึงถามเรื่องนี้กับท่านพระสารีบุตรว่า

“ท่านผู้มีอายุ บุคคลที่เรียกว่า ‘ผู้มีปัญญาทรม ผู้มีปัญญาทรม’ เพราะ
เหตุไรหนอแล^๒จึงเรียกว่า ‘ผู้มีปัญญาทรม’”

ท่านพระสารีบุตรตอบว่า “ท่านผู้มีอายุ บุคคลไม่รู้ชัด บุคคลไม่รู้ชัด เหตุนั้น
จึงเรียกว่า ‘ผู้มีปัญญาทรม’ บุคคลไม่รู้ชัดอะไร คือ ไม่รู้ชัดว่า ‘นี้ทุกข^๓
นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา’ เหตุนั้น บุคคลไม่รู้ชัด
บุคคลไม่รู้ชัด จึงเรียกว่า ‘ผู้มีปัญญาทรม’”

ท่านพระมหาโกฏิฐิกะขึ้นชมยินดีภาณิตของท่านพระสารีบุตรว่า “ดีละ ท่านผู้
มีอายุ” แล้วได้ถามปัญหาต่อไปว่า “ท่านผู้มีอายุ บุคคลที่เรียกว่า ‘ผู้มีปัญญา
ผู้มีปัญญา’ เพราะเหตุไรหนอแลจึงเรียกว่า ‘ผู้มีปัญญา’”

^๑ ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๘๑ (สัลเลขสูตร) หน้า ๗๐ ในเล่มนี้

^๒ คำว่า เพราะเหตุไรหนอแล แปลจากคำว่า “กิตตาวดา นุโข” เป็นคำถามหาเหตุ แท้จริงการถามนั้นมี
๕ อย่าง คือ (๑) อภิภูโตตนาปุจฉา - การถามให้แสดงเรื่องที่ตนไม่เคยเห็นไม่เคยรู้มาก่อน (๒) ทิภู-
ตังสันทนาปุจฉา - การถามให้ชี้แจงเรื่องที่เคยทราบมาแล้ว เมื่อเทียบกันดูกับเรื่องที่ตนรู้มา (๓) วิมติ-
เจตนาปุจฉา - การถามเพื่อให้คลายความสงสัย (๔) อนุมติปุจฉา - การถามเพื่อให้มีความคิดเห็นคล้ายตาม
(๕) กเขตคามยตาปุจฉา - การถามเพื่อบ่งชี้จะกล่าวชี้แจงต่อ เป็นลักษณะของการถามเอง ตอบเอง ในที่นี้
พระมหาโกฏิฐิกะถามในลักษณะของทิภูตังสันทนาปุจฉา (ม.ม.อ. ๒/๔๔๙/๒๔๑-๒๔๓)

วรรค]

๓. มหาเวทลลสูตร

“บุคคลรู้ชัด บุคคลรู้ชัด เหตุนั้น จึงเรียกว่า ‘ผู้มีปัญญา’ บุคคลรู้ชัดอะไร คือ รู้ชัดว่า ‘นี้ทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัย นี้ทุกข์นิโรธ นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา’ เหตุนั้น บุคคลรู้ชัด บุคคลรู้ชัด จึงเรียกว่า ‘ผู้มีปัญญา’”

“สภาวะที่เรียกว่า ‘วิญญาน วิญญาน’ เพราะเหตุไรหนอแล จึงเรียกว่า ‘วิญญาน’

“สภาวะรู้แจ้ง สภาวะรู้แจ้ง เหตุนั้น จึงเรียกว่า ‘วิญญาน’ สภาวะรู้แจ้งอะไร คือ รู้แจ้งสุขบ้าง รู้แจ้งทุกข์บ้าง รู้แจ้งอทุกขมสุขบ้าง เหตุนั้น สภาวะรู้แจ้ง สภาวะรู้แจ้ง จึงเรียกว่า ‘วิญญาน’

“ปัญญาและวิญญาน ๒ ประการนี้ รวมกัน หรือแยกกัน และสามารถ แยกแยะ บัญญัติหน้าที่ต่างกันหรือไม่”

“ปัญญาและวิญญาน ๒ ประการนี้ รวมกัน ไม่แยกกัน และไม่สามารถ แยกแยะบัญญัติหน้าที่ต่างกันได้ เพราะปัญญารู้ชัดสิ่งใด วิญญานก็รู้แจ้งสิ่งนั้น วิญญานรู้แจ้งสิ่งใด ปัญญาก็รู้ชัดสิ่งนั้น เหตุนั้นธรรม ๒ ประการนี้ จึงรวมกัน ไม่แยกกัน และไม่สามารถแยกแยะบัญญัติหน้าที่ต่างกันได้”

“ท่านผู้มีอายุ ปัญญาและวิญญาน ๒ ประการนี้ รวมกัน ไม่แยกกัน แต่ มีกิจที่จะพึงทำต่างกันบ้างหรือไม่”

“ท่านผู้มีอายุ ปัญญาและวิญญาน ๒ ประการนี้ รวมกัน ไม่แยกกัน แต่ ปัญญา^๑ควรเจริญ วิญญาน^๒ควรกำหนดรู้ นี่เป็นกิจที่จะพึงทำต่างกันแห่งธรรม ๒ ประการนี้”

^๑ ปัญญา ในที่นี้หมายถึงมคฺคปัญญา (ปัญญาในอริยมรรค)

^๒ วิญญาน ในที่นี้หมายถึงวิปัสสนาวิญญาน (ม.ม.อ. ๒/๔๕๑/๒๕๐)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ [๕. จุฬยมก

เวทนา สัญญา และวิญญาน

[๔๕๐] “ท่านผู้มีอายุ สภาวะที่เรียกว่า ‘เวทนา เวทนา’ เพราะเหตุไรหนอแล จึงเรียกว่า ‘เวทนา’

“ท่านผู้มีอายุ สภาวะเสวยอารมณ์ สภาวะเสวยอารมณ์ เหตุนั้น จึงเรียกว่า ‘เวทนา’ สภาวะเสวยอารมณ์อะไร คือ เสวยอารมณ์สุขบ้าง เสวยอารมณ์ทุกข์บ้าง เสวยอารมณ์ทุกขมสุขบ้าง เหตุนั้น สภาวะเสวยอารมณ์ สภาวะเสวยอารมณ์ จึงเรียกว่า ‘เวทนา’

“สภาวะที่เรียกว่า ‘สัญญา สัญญา’ เพราะเหตุไรหนอแลจึงเรียกว่า ‘สัญญา’

“สภาวะกำหนดหมาย สภาวะกำหนดหมาย เหตุนั้น จึงเรียกว่า ‘สัญญา’ สภาวะกำหนดหมายอะไร คือ กำหนดหมายสีเขียวบ้าง กำหนดหมาย สีเหลืองบ้าง กำหนดหมายสีแดงบ้าง กำหนดหมายสีขาวบ้าง เหตุนั้น สภาวะ กำหนดหมาย สภาวะกำหนดหมาย จึงเรียกว่า ‘สัญญา’

“เวทนา สัญญา และวิญญาน ๓ ประการนี้ รวมกัน หรือแยกกัน และสามารถแยกแยะบัญญัติหน้าที่ต่างกันได้หรือไม่”

“เวทนา สัญญา และวิญญาน ๓ ประการนี้ รวมกัน ไม่แยกกัน และไม่สามารถแยกแยะบัญญัติหน้าที่ต่างกันได้ เพราะเวทนาเสวยอารมณ์สิ่งใด สัญญาก็กำหนดหมายสิ่งนั้น สัญญากำหนดหมายสิ่งใด วิญญานก็รู้แจ้งสิ่งนั้น เหตุนั้น ธรรม ๓ ประการนี้ จึงรวมกัน ไม่แยกกัน และไม่สามารถแยกแยะบัญญัติหน้าที่ต่างกันได้”

[๔๕๑] “ท่านผู้มีอายุ พระโยคาวจรผู้มีมโนวิญญาน^๑อันบริสุทธิ์ สละแล้ว จากอินทรีย์ ๕ จะพึงรู้อะไร”

^๑ มโนวิญญาน ในที่นี้หมายถึงจิตในฉานที่ ๔ อันเป็นไปในรูปาวจรภูมิ (ม.ม.อ. ๒/๔๕๑/๒๕๓)

วรรค]

๓. มหาเวทลลสูตร

“ท่านผู้มีอายุ พระโยคาวจรผู้มีมโนวิญญูณอันบริสุทธิ์สละแล้วจากอินทรีย์ ๕ พึงรู้อากาศอันญายตนฉานว่า ‘อากาศหาที่สุดมิได้’ พึงรู้วิญญูณญายตนฉานว่า ‘วิญญูณหาที่สุดมิได้’ พึงรู้อากิญจัญญายตนฉานว่า ‘ไม่มีอะไร’”^๑

“พระโยคาวจรย่อมรู้ธรรมที่ตนจะพึงรู้ด้วยอะไร”

“พระโยคาวจรย่อมรู้ธรรมที่ตนจะพึงรู้ด้วยปัญญาจักขุ”^๒

“ปัญญามีไว้เพื่ออะไร”

“ปัญญามีไว้เพื่อความรู้อยิ่ง เพื่อการกำหนดรู้ และเพื่อการละ”

ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ

[๔๕๒] “ท่านผู้มีอายุ ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิมีเท่าไร”

“ท่านผู้มีอายุ ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิมี ๒ ประการ คือ

๑. ปรัตตโมสะ^๓(การได้สดับจากบุคคลอื่น)
๒. โยนิโสมนสิการ^๔(การมนสิการโดยแยบคาย)

ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิมี ๒ ประการนี้แล”

^๑ ข้อความนี้หมายถึงพระโยคาวจรผู้บำเพ็ญเพียรอาศัยมโนวิญญูณ กล่าวคือรูปาวจรฉานจิตในฉานที่ ๔ เป็นพื้นฐาน จึงจะสามารถบำเพ็ญให้รูปาวจรสมาบัติที่ ๑ คือ อากาสานัญจายตนสมาบัติให้เกิดขึ้นได้ สามารถให้รูปาวจรสมาบัติอื่นเกิดขึ้นต่อมาตามลำดับ (ม.ม.อ. ๒/๔๕๑/๒๕๓)

^๒ **ปัญญาจักขุ** ในที่นี้หมายถึงสมาธิปัญญา และวิปัสสนาปัญญา สมาธิปัญญา ทำหน้าที่กำจัดโมหะ วิปัสสนาปัญญา ทำหน้าที่พิจารณาไตรลักษณ์เป็นอารมณ์ (ม.ม.อ. ๒/๔๕๑/๒๕๔)

^๓ **ปรัตตโมสะ** ในที่นี้หมายถึงการฟังธรรมเป็นที่สบายเหมาะสมแก่ตน เช่นพระสารีบุตรเถระได้ฟังธรรมจาก พระอัสสชิเถระว่า ‘ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ...’ (ดู วิ.ม. (แปล) ๔/๖๐/๗๓) (ม.ม.อ. ๒/๔๕๒/๒๕๔)

^๔ ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๑๕ (สัพพาสวสูตร) หน้า ๑๘ ในเล่มนี้

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ [๕. จุฬยมก

“สัมมาทิฏฐิ^๑ซึ่งมีเจโตวิมุตติเป็นผล และมีเจโตวิมุตติเป็นผลานิสงส์ มีปัญญา-วิมุตติเป็นผล และมีปัญญาวิมุตติเป็นผลานิสงส์ เพราะมีองค์ธรรมเท่าไรสนับสนุน”

“สัมมาทิฏฐิซึ่งมีเจโตวิมุตติเป็นผล และมีเจโตวิมุตติเป็นผลานิสงส์ มีปัญญา-วิมุตติเป็นผล และมีปัญญาวิมุตติเป็นผลานิสงส์ เพราะมีองค์ธรรม ๕ ประการสนับสนุน คือ

๑. มีศีล^๒สนับสนุน
๒. มีสุตะ^๓สนับสนุน
๓. มีสากัจฉา^๔สนับสนุน
๔. มีสมณะ^๕สนับสนุน
๕. มีวิปัสสนา^๖สนับสนุน

สัมมาทิฏฐิซึ่งมีเจโตวิมุตติเป็นผล และมีปัญญาวิมุตติเป็นผลานิสงส์ มีปัญญา-วิมุตติเป็นผล และมีปัญญาวิมุตติเป็นผลานิสงส์ เพราะมีองค์ธรรม ๕ ประการนี้แลสนับสนุน”

^๑ สัมมาทิฏฐิ ในที่นี้หมายถึงอรรถัตถมคคัมภีร์สัมมาทิฏฐิ (ม.ม.อ. ๒/๔๕๒/๒๕๔)

^๒ ศีล ในที่นี้หมายถึงปาริสุทธิศีล ๔ เพราะปาริสุทธิศีล ๔ เป็นปทัฏฐานแห่งการบรรลุอริยมรรค (ม.ม.อ. ๒/๔๕๒/๒๕๔, ม.ม.ฎีกา ๒/๔๕๒/๓๒๖)

^๓ สุตะ ในที่นี้หมายถึงการฟังธรรมที่เป็นสัปปายะ มีความหมายเท่ากับปรโตโฆสะ (ม.ม.อ. ๒/๔๕๒/๒๕๔)

^๔ สากัจฉา หมายถึงการปรับกัมมัฏฐานให้เกิดความเหมาะสม (ม.ม.อ. ๒/๔๕๒/๒๕๔)

^๕ สมณะ หมายถึงสมณัตติที่เป็นพื้นฐานแห่งวิปัสสนา (ม.ม.อ. ๒/๔๕๒/๒๕๔)

^๖ วิปัสสนา หมายถึงอนุปัสสนา ๗ ประการ (ม.ม.อ. ๒/๔๕๒/๒๕๔)

วรรค]

๓. มหาเวทลลสูตร

ภพและฌาน

[๔๕๓] “ท่านผู้มีอายุ ภพมีเท่าไร”

“ท่านผู้มีอายุ ภพมี ๓ คือ (๑) กามภพ (๒) รูปภพ (๓) อรูปภพ”

“การเกิดในภพใหม่ต่อไป มีได้อย่างไร”

“เพราะความยินดียิ่งในอารมณ์นั้น ๆ ของเหล่าสัตว์ที่มีอวิชชาเป็นเครื่องกีดกัน มีตัณหาเป็นเครื่องผูกพันไว้ การเกิดในภพใหม่ต่อไป ย่อมมีได้อย่างไร”

“การเกิดในภพใหม่ต่อไป ไม่มีได้อย่างไร”

“เพราะอวิชชาสิ้นไป เพราะวิชชาเกิดขึ้น และเพราะตัณหาดับไป การเกิดขึ้นในภพใหม่ต่อไป ไม่มีได้อย่างไร”

[๔๕๔] “ท่านผู้มีอายุ ปฐมฌาน เป็นอย่างไร”

“ท่านผู้มีอายุ ภิคุในพระธรรมวินัยนี้สังัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจาร ปีติ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ ฌานนี้พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ‘ปฐมฌาน’

“ปฐมฌานมีองค์เท่าไร”

“ปฐมฌานมีองค์ ๕ คือ ภิคุผู้เข้าปฐมฌานย่อมมี (๑) วิตก (๒) วิจาร (๓) ปีติ (๔) สุข (๕) เอกัคคตา ปฐมฌานมีองค์ ๕ อย่างนี้”

“ปฐมฌานละองค์เท่าไร ประกอบด้วยองค์เท่าไร”

“ปฐมฌานละองค์ ๕ ประกอบด้วยองค์ ๕ คือ ภิคุในพระธรรมวินัยนี้ เข้าปฐมฌาน (๑) ละกามฉันทะ (๒) ละพยาบาท (๓) ละดินมิทตะ (๔) ละอุทัจจ-กุกกุจจะ (๕) ละวิจิกิจฉาได้แล้ว ย่อมมี (๑) วิตก (๒) วิจาร (๓) ปีติ (๔) สุข (๕) เอกัคคตา ปฐมฌานละองค์ ๕ ประกอบด้วยองค์ ๕ อย่างนี้”

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก [๕. จุฬยมก

อินทรี ๕

[๔๕๕] “ท่านผู้มีอายุ อินทรี ๕ ประการนี้ คือ (๑) จักขุนทรี (๒) โสตินทรี (๓) ฆานินทรี (๔) ชิวหินทรี (๕) กายินทรี มีอารมณ์ต่างกัน มีที่เกี่ยวไปต่างกัน ไม่รับรู้อารมณ์อันเป็นที่เกี่ยวไปของกันและกัน เมื่ออินทรี ๕ ประการนี้มีอารมณ์ต่างกัน มีที่เกี่ยวไปต่างกัน ไม่รับรู้อารมณ์อันเป็นที่เกี่ยวไปของกันและกัน จะมีอะไรเป็นที่อาศัย และธรรมอะไรรับรู้อารมณ์อันเป็นที่เกี่ยวไปแห่งอินทรี ๕ ประการนั้น”

“ท่านผู้มีอายุ อินทรี ๕ ประการนี้ คือ (๑) จักขุนทรี (๒) โสตินทรี (๓) ฆานินทรี (๔) ชิวหินทรี (๕) กายินทรี มีอารมณ์ต่างกัน มีที่เกี่ยวไปต่างกัน ไม่รับรู้อารมณ์อันเป็นที่เกี่ยวไปของกันและกัน เมื่ออินทรีเหล่านี้มีอารมณ์ต่างกัน มีที่เกี่ยวไปต่างกัน ไม่รับรู้อารมณ์อันเป็นที่เกี่ยวไปของกันและกัน มีใจเป็นที่อาศัย และใจยอมรับรู้อารมณ์อันเป็นที่เกี่ยวไปแห่งอินทรีเหล่านั้น”

[๔๕๖] “ท่านผู้มีอายุ อินทรี ๕ ประการนี้ คือ (๑) จักขุนทรี (๒) โสตินทรี (๓) ฆานินทรี (๔) ชิวหินทรี (๕) กายินทรี อินทรี ๕ ประการนี้อาศัยอะไรดำรงอยู่”

“ท่านผู้มีอายุ อินทรี ๕ ประการนี้ คือ (๑) จักขุนทรี (๒) โสตินทรี (๓) ฆานินทรี (๔) ชิวหินทรี (๕) กายินทรี อินทรี ๕ ประการนี้อาศัยอายุ^๑ ดำรงอยู่

“อายุอาศัยอะไรดำรงอยู่”

“อายุอาศัยไออุ่น^๒ดำรงอยู่”

“ไออุ่นอาศัยอะไรดำรงอยู่”

“ไออุ่นอาศัยอายุดำรงอยู่”

“ผมรู้ทั่วถึงภาษิตของท่านพระสารีบุตรในบัดนี้เองอย่างนี้ว่า ‘อายุอาศัยไออุ่นดำรงอยู่และไออุ่นอาศัยอายุดำรงอยู่’ แต่ผมจะพึงเข้าใจความแห่งภาษิตนี้ได้อย่างไร”

^๑ อายุ ในที่นี้หมายถึงรูปชีวิตินทรี (ม.ม.อ. ๒/๔๕๖/๒๕๗-๒๕๙)

^๒ ไออุ่น หมายถึงเดโชธาตุที่เกิดจากกรรม (ม.ม.อ. ๒/๔๕๖/๒๕๗-๒๕๙)

วรรค]

๓. มหาเวทลลสูตร

:

“ถ้าเช่นนั้น ผมจักอุปมาให้ท่านฟัง เพราะวิญญาณชนบางพวกในโลกนี้ย่อมทราบความแห่งภพชาติได้ด้วยอุปมา เมื่อประทีปน้ำมันกำลังติดไฟอยู่ แสงสว่างอาศัยเปลวไฟจึงปรากฏ เปลวไฟก็อาศัยแสงสว่างจึงปรากฏอยู่แม้ฉันใด อายุอาศัยโอษฐ์ดำรงอยู่ โอษฐ์ก็อาศัยอายุดำรงอยู่ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน”

[๔๕๗] “ท่านผู้มีอายุ อายุสังขาร^๑ กับเวทนิยธรรม^๒ เป็นอันเดียวกัน หรือต่างกัน”

“ท่านผู้มีอายุ อายุสังขารกับเวทนิยธรรม ไม่เป็นอันเดียวกัน (ถ้า) อายุสังขารกับเวทนิยธรรมเป็นอันเดียวกันแล้ว การออกจากสมภาติของภิกษุผู้เข้าสัญญา-เวทยิตนิโรธ ก็ไม่พึงปรากฏ แต่เพราะอายุสังขารกับเวทนิยธรรมต่างกัน ฉะนั้น การออกจากสมภาติของภิกษุผู้เข้าสัญญาเวทยิตนิโรธ จึงปรากฏ”

“เมื่อธรรมเท่าไรละกายนี้ไป กายนี้จึงถูกทอดทิ้งนอนนิ่งเหมือนท่อนไม้ที่ปราศจากเจตนา”

“เมื่อธรรม ๓ ประการ คือ (๑) อายุ (๒) โอษฐ์ (๓) วิญญาณ^๓ ละกายนี้ไป กายนี้จึงถูกทอดทิ้ง นอนนิ่งเหมือนท่อนไม้ที่ปราศจากเจตนา”

“สัตว์ผู้ตายคือทำกาละไปแล้วกับภิกษุผู้เข้าสัญญาเวทยิตนิโรธต่างกันอย่างไร”

“สัตว์ผู้ตายคือทำกาละไปแล้วมีกายสังขาร วจีสังขาร และจิตตสังขาร^๔ ดับระงับไป มีอายุหมดสิ้นไป ไม่มีโอษฐ์ มีอินทรีย์แตกทำลาย ส่วนภิกษุผู้เข้าสัญญาเวทยิต-นิโรธมีกายสังขาร วจีสังขาร และจิตตสังขารดับ ระงับไป แต่อายุยังไม่หมดสิ้น ยังมีโอษฐ์มีอินทรีย์ผ่องใส

สัตว์ผู้ตายคือทำกาละไปแล้วกับภิกษุผู้เข้าสัญญาเวทยิตนิโรธต่างกันอย่างไร”

^๑ อายุสังขาร หมายถึงอายุนั่นเอง (ม.มุ.อ. ๒/๔๕๗/๒๕๔)

^๒ เวทนิยธรรม หมายถึงเวทนาธรรม (ม.มุ.อ. ๒/๔๕๗/๒๕๔)

^๓ วิญญาณ หมายถึงจิต (ม.มุ.อ. ๒/๔๕๗/๒๕๔)

^๔ กายสังขาร หมายถึงลมหายใจเข้าออก วจีสังขาร หมายถึงวิตกวิจารณ์ จิตตสังขาร หมายถึงสัญญาเวทนา (ม.มุ.อ. ๒/๔๕๗/๒๕๔)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย มูลปัณณาสก์ [๕. จุฬยมก

ปัจฉัยแห่งเจโตวิมุตติ

[๔๕๘] “ท่านผู้มีอายุ ปัจฉัยแห่งการเข้าเจโตวิมุตติ ซึ่งไม่มีทุกข์ ไม่มีสุขมีเท่าไร”

“ท่านผู้มีอายุ ปัจฉัยแห่งการเข้าเจโตวิมุตติ ซึ่งไม่มีทุกข์ ไม่มีสุขมี ๔ ประการ คือ (๑) เพราะละสุขได้ (๒) เพราะละทุกข์ได้ (๓) เพราะโสมนัสดับไปก่อน (๔) เพราะโทมนัสดับไปก่อนแล้ว ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้จึงบรรลุจุดตถญาณ ซึ่งไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธ์เพราะอุเบกขาอยู่

ปัจฉัยแห่งการเข้าเจโตวิมุตติ ซึ่งไม่มีทุกข์ ไม่มีสุขมี ๔ ประการนี้แล”

“ปัจฉัยแห่งการเข้าเจโตวิมุตติ ซึ่งไม่มีนิमित^๑ มีเท่าไร”

“ปัจฉัยแห่งการเข้าเจโตวิมุตติ ซึ่งไม่มีนิमितมี ๒ ประการ คือ

๑. การไม่มนสิการถึงนิमितทั้งปวง^๒
๒. การมนสิการถึงนิพพานธาตุ ซึ่งไม่มีนิमित^๓

ปัจฉัยแห่งการเข้าเจโตวิมุตติ ซึ่งไม่มีนิमितมี ๒ ประการนี้แล”

“ปัจฉัยแห่งการตั้งอยู่แห่งเจโตวิมุตติ ซึ่งไม่มีนิमित มีเท่าไร”

“ปัจฉัยแห่งการตั้งอยู่แห่งเจโตวิมุตติ ซึ่งไม่มีนิमितมี ๓ ประการ คือ

๑. ไม่มนสิการถึงนิमितทั้งปวง
๒. มนสิการถึงนิพพานธาตุ ซึ่งไม่มีนิमित
๓. อภิสังขาร^๔ในเบื้องต้น

ปัจฉัยแห่งการตั้งอยู่แห่งเจโตวิมุตติ ซึ่งไม่มีนิमितมี ๓ ประการนี้แล”

^๑ นิमित ในความหมายนี้หมายถึงการออกจากนิโรธสมาบัติด้วยผลสมาบัติซึ่งเป็นผลเกิดจากวิปัสสนา (ม.มุ.อ. ๒/๔๕๘/๒๖๐)

^๒ นิमितทั้งปวง ในที่นี้หมายถึงอารมณ์มีรูปเป็นต้น (ม.มุ.อ. ๒/๔๕๘/๒๖๐)

^๓ การมนสิการถึงนิพพาน ซึ่งไม่มีนิमित หมายถึงการมนสิการถึงธรรมที่เกิดร่วมกับผลสมาบัติ (ม.มุ.อ. ๒/๔๕๘/๒๖๐)

^๔ อภิสังขาร หมายถึงการกำหนดระยะเวลาอยู่ในสมาธิ (ม.มุ.อ. ๒/๔๕๘/๒๖๐)

วรรค]

๓. มหาเวทลลสูตร

“ปัจจัยแห่งการออกจากเจโตวิมุตติ ซึ่งไม่มีนิमित มีเท่าไร”

“ปัจจัยแห่งการออกจากเจโตวิมุตติ ซึ่งไม่มีนิมิตมี ๒ ประการ คือ

๑. การมนสิการถึงนิमितทั้งปวง

๒. การไม่มนสิการถึงนิพพานธาตุ ซึ่งไม่มีนิमित

ปัจจัยแห่งการออกจากเจโตวิมุตติ ซึ่งไม่มีนิมิตมี ๒ ประการนี้แล”

[๔๕๙] “ท่านผู้มีอายุ ธรรมเหล่านี้ คือ อปัปมาณาเจโตวิมุตติ^๑ อากิญจัญญาเจโตวิมุตติ^๒ สุตญญาเจโตวิมุตติ^๓ อนิมิตตาเจโตวิมุตติ^๔ มีอรรถต่างกัน มีพยัญชนะต่างกัน หรือมีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น”

“ท่านผู้มีอายุ เพราะอาศัยเหตุใด ธรรมเหล่านี้จึงมีอรรถต่างกัน และมีพยัญชนะต่างกัน เหตุนั้นมีอยู่ อนึ่ง เพราะอาศัยเหตุใด ธรรมเหล่านี้จึงมีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น เหตุนั้นมีอยู่”

“เพราะอาศัยเหตุใด ธรรมเหล่านี้จึงมีอรรถต่างกัน และมีพยัญชนะต่างกัน เหตุนั้นเป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้มีเมตตาจิตแผ่ไปตลอดทิศที่ ๑ ... ทิศที่ ๒ ... ทิศที่ ๓ ... ทิศที่ ๔ ... ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง แผ่ไปตลอดโลก

^๑ อปัปมาณาเจโตวิมุตติ ได้แก่ ธรรม ๑๒ ประการ คือ พรหมวิหาร ๔ มรรค ๔ ผล ๔ พรหมวิหาร ชื่อว่า อปัปมาณะ เพราะแผ่ไปหาประมาณมิได้ ธรรมที่เหลือชื่อว่าอปัปมาณะ เพราะไม่มีกิเลสเป็นเครื่องวัด (ม.มุ.อ. ๒/๔๕๙/๒๖๒, ส.สพ.อ. ๓/๓๔๙/๑๖๐)

^๒ อากิญจัญญาเจโตวิมุตติ ได้แก่ ธรรม ๙ ประการ คือ อากิญจัญญายตนะ ๑ มรรค ๔ ผล ๔ อากิญจัญญายตนะ ชื่อว่าอากิญจัญญะ เพราะไม่มีกิเลสเครื่องกังวลเป็นอารมณ์ มรรคและผล ชื่อว่า อากิญจัญญะ เพราะไม่มีกิเลสเครื่องกังวลคือกิเลสเครื่องย้ายและกิเลสเครื่องผูก (ม.มุ.อ. ๒/๔๕๙/๒๖๒, ส.สพ.อ. ๓/๓๔๙/๑๖๐)

^๓ สุตญญาเจโตวิมุตติ ได้แก่ ความหลุดพ้นโดยว่างจากราคะ โทสะ โมหะ เพราะพิจารณานามรูปโดยความเป็นอนัตตา (ม.มุ.อ. ๒/๔๕๙/๒๖๓, ส.สพ.อ. ๓/๓๔๙/๑๖๑)

^๔ อนิมิตตาเจโตวิมุตติ ได้แก่ ธรรม ๑๓ ประการ คือ วิปัสสนา ๑ อรูป ๔ มรรค ๔ ผล ๔ (ม.มุ.อ. ๒/๔๕๙/๒๖๓, ส.สพ.อ. ๓/๓๔๙/๑๖๑)

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ [๕. จุฬยมก

ทั่วทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถาน ด้วยเมตตาจิต อันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ มีกรุณาจิต ... มีมิตตาจิต ...

มีอุเบกขาจิตแผ่ไปตลอดทิศที่ ๑ ... ทิศที่ ๒ ... ทิศที่ ๓ ... ทิศที่ ๔ ... ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง แผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถาน ด้วยอุเบกขาจิตอันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่

นี้เรียกว่า ‘อัปปมาณาเจโตวิมุตติ’

อาภิกขุจัญญาเจโตวิมุตติ เป็นอย่างไร

คือ เพราะล่วงวิญญาณัญจายตนฉานโดยประการทั้งปวง ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ บรรลุอาภิกขุจัญญาตนฉานอยู่โดยกำหนดว่า ‘ไม่มีอะไร’

นี้เรียกว่า ‘อาภิกขุจัญญาเจโตวิมุตติ’

สุญญตาเจโตวิมุตติ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้อยู่ในปากีสติ อยู่ทีโคนไม้กีสติ อยู่ในเรือนว่างกีสติ พิจารณาเห็นว่า ‘สิ่งนี้ว่างจากตนบ้าง จากสิ่งที่เนื่องด้วยตนบ้าง’

นี้เรียกว่า ‘สุญญตาเจโตวิมุตติ’

อนิมิตตาเจโตวิมุตติ เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้บรรลุอนิมิตตาเจโตสมาธิ เพราะไม่มนสิการถึงนิमितทั้งปวงอยู่

นี้เรียกว่า ‘อนิมิตตาเจโตวิมุตติ’

เพราะอาศัยเหตุใด ธรรมเหล่านี้จึงมีอรรถต่างกัน และมีพยัญชนะต่างกัน เหตุนั้น เป็นอย่างนี้แล

เพราะอาศัยเหตุใด ธรรมเหล่านี้จึงมีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น เหตุนั้น เป็นอย่างไร

วรรค]

๓. มหาเวทลสูตร

คือ รากะชื่อว่ากิเลสเป็นเครื่องวัด โทสะชื่อว่ากิเลสเป็นเครื่องวัด โมหะชื่อว่ากิเลสเป็นเครื่องวัด กิเลสเหล่านั้นภิกษุผู้พิจารณาผลได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้

เจโตวิมุตติอันไม่กำเริบ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ‘เลิกกว่าอัปปมาณา-เจโตวิมุตติที่มีอยู่’ เจโตวิมุตติอันไม่กำเริบนั่น วางจากรากะ วางจากโทสะ วางจากโมหะ รากะชื่อว่ากิเลสเป็นเครื่องกังวล โทสะชื่อว่ากิเลสเป็นเครื่องกังวล โมหะชื่อว่ากิเลสเป็นเครื่องกังวล กิเลสเหล่านั้นภิกษุผู้พิจารณาผลได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้

เจโตวิมุตติอันไม่กำเริบ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ‘เลิกกว่าอาภิญญาเจโต-วิมุตติที่มีอยู่’ เจโตวิมุตติอันไม่กำเริบนั่น วางจากรากะ วางจากโทสะ วางจากโมหะ รากะชื่อว่ากิเลสเป็นเครื่องทำนimit โทสะชื่อว่ากิเลสเป็นเครื่องทำนimit โมหะชื่อว่ากิเลสเป็นเครื่องทำนimit กิเลสเหล่านั้นภิกษุผู้พิจารณาผลได้เด็ดขาดแล้ว ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้

ท่านผู้มีอายุ เจโตวิมุตติอันไม่กำเริบ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ‘เลิกกว่าอนิมิตตาเจโตวิมุตติที่มีอยู่’ เจโตวิมุตติอันไม่กำเริบนั่น วางจากรากะ วางจากโทสะ วางจากโมหะ

เพราะอาศัยเหตุใด ธรรมเหล่านี้จึงมีอรรตอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น เหตุนั้น เป็นอย่างนี้แล”

ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวภาษิตนี้แล้ว ท่านพระมหาโกฏฐิกะมีใจยินดีชื่นชมภาษิตของท่านพระสารีบุตร ดังนี้แล

มหาเวทลสูตรที่ ๓ จบ